

İSMÂİL SAFÂ VE ESERLERİ

Hakan SOYDAŞ*

Hayatı

İsmâil Safâ 1867’de Mekke’de dünyaya gelir. Babası Divan Efendisi Mehmet Behçet Efendi annesi Ayşe Sâmiye Hanımdır. Mehmet Behçet Efendi Trabzon’un tanınmış eşrafından Tüccardan Hacı İsmâil Efendi’nin oğlu olarak 1828’de Trabzon’da doğmuştur. Medrese eğitimi aldıktan sonra devlet memuru olarak farklı görevler ifa etmiştir. Mehmet Behçet Efendi gelenekli tarzda şiirler terennüm etmiş fakat hayatta iken şiirlerini tertip etme fırsatı bulamamıştır¹. İsmâil Safâ babasının son görev yeri olan Mekke’de doğar ve ilk gençlik yıllarını burada geçirir. On bir yaşlarında Mekke’de babasını kaybeder. Ayşe Sâmiye Hanım Fatih Sultan Mehmet’in hocası mutasavvıf şair Şeyh Akşemsettin’in soyundan gelmektedir.² İsmâil Safâ’nın annesi yaşadığı devir içinde kültürlü ve okuryazar bir kadın olup 1873’te veremden dolayı hayatını kaybeder.³ Mehmet Behçet Efendi ve Ayşe Sâmiye Hanımın beş çocuğunun ikincisi olan İsmâil Safâ⁴ ilk eğitimini babasının himayesinde almakla beraber şairlik hevesi de onun tesiriyle uyanmıştır. Çocukluk yıllarında aldığı intibalar ve yaşadığı tabii çevre onun şair ruhunu beslemiştir.⁵ Çocukluk yıllarını Mekke’de geçirdikten sonra 1879’da kardeşleriyle birlikte İstanbul’a gelir.

Babasının vefatının ardından kardeşleriyle birlikte İstanbul’a yerleşen İsmâil Safâ Darüşşafaka’nın ikinci sınıfına kaydolar. Farsça ve Arapçaya olan hâkimiyeti sınıf arkadaşlarının çok ilerisindedir.⁶ Öğrenciliği esnasında iyi düzeyde Fransızca öğrenir.⁷ Buradan mezuniyetinin ardından 15 Kasım 1886’da Evkaf-ı Hümayun Nezareti Mesafirat İdaresi’ne tayin olur. 14 Ağustos 1887’de istifa eder ve 4 Mart 1887’de Maarif Nezareti’nin isteği üzerine⁸ bu vazifeden istifa etmiş olan Muallim Naci’nin yerine Mekteb-i İdadi-i Mülki son sınıfı Osmanlı Edebiyatı öğretmenliğine tayin olur.⁹ Aynı zamanda Dersaadet Telgrafhanesi Muhabere memurluğunda çalışmaya başlar. 6 Temmuz 1890’da Nezaret Meclisi Kalemî münevvidliğine nakil olur.¹⁰ 1892’de evlendiği Refia Hanımı annesi gibi veremden ötürü kaybeder. Ardından Server Bedia Hanımla ikinci evliliğini yapar. 1895’te ise bu defa kendisi vereme tutulur ve 1896’da doktorların tavsiyesine uyup hava değişikliği için Midilli’ye gider.¹¹ İstanbul’a döndüğünde sağlığı düzelmiş vaziyettedir. 1888’de Hicaz’a gider ve dönüş yolunda İzmir’e uğradığı esnada Halit

* Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hakansoydas@ktu.edu.tr

¹ Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri* (b.y.: y.y., ts.), 774.

² Ali Kâmi Akyüz, “İsmâil Safâ”, *Türklük* III/13 (30 Nisan 1940), 391.

³ Ergun, *Türk Şairleri*, 774.

⁴ Alâattin Karaca, *Edebî Tenkitleri ve Şiirleriyle İsmâil Safâ’nın Edebiyatımızdaki Yeri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1987), 13.

⁵ İsmâil Hikmet, *İsmâil Sefa* (İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1933) 7-8.

⁶ Ali Kâmi, “Merhum İsmâil Safâ Beyin Tercüme-i Hâli”, *Hissiyat* (İstanbul: Müşterekü’l-menfaa Osmanlı Şirketi Matbaası, 1328[1912]), 6.

⁷ Mehmed Zeki Pakalın, *Sicil-i Osmani Zeyli X. Cilt*, haz. Serdar Sakin (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 2008) 27.

⁸ Adnan Akgün, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Edebiyatçılarımızın Resmî Hâl Tercümeleleri: X İsmâil Safâ Bey”, *Yedi İklim* 5/38 (Mayıs 1993), 50.

⁹ İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri Cilt IV*, haz. İbrahim Baştuğ (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000), 2023.

¹⁰ Adnan Akgün, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Edebiyatçılarımızın Resmî Hâl Tercümeleleri: X İsmâil Safâ Bey”, 50.

¹¹ Mehmed Zeki Pakalın, *Sicil-i Osmani Zeyli X. Cilt*, 28.

Ziya Uşaklıgil'le tanışır.¹² 1899'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılır.¹³ 9 Mayıs 1900'de Dâhiliye Nezaretinin tezkiresi üzerine Sivas'a sürgün edilir.¹⁴ Sivas'ta bulunduğu süre zarfında olumsuz yaşam koşullarından dolayı eski hastalığı nükseder ve 24 Mart 1901'de vefat eder. Cenazesi önce Garipler Mezarlığı'na defnedilir. 1908'de İzzet Paşa Camii'nin haziresine nakledilir. Bu camii'nin yıkılmasına karar verilmesi üzerine İsmâil Safâ'nın mezarı 1925'te Türk Ocağı namına düzenlenen bir törenle Ali-ağa Camii haziresine taşınır. Nakil esnasında mezar taşı kaybolmuştur. İsmâil Safâ, Süheyla Seçkin'in tespit edip aktardığı üzere Ali-ağa Camii haziresinde mezar taşı olmayan bir mezarda medfun hâldedir.¹⁵

Şairin gençlik ve olgunluk çağları Sultan Abdülaziz'in hal'i, V. Murat'ın tahtan çekilmesi ve II. Abdülhamit'in tahta çıkışını izleyen saltanat yıllarına tekabül eder. İsmâil Safâ önceleri II. Abdülhamid'in saltanatına karşı saygıyla yaklaşmıştır. Sultanın doğum ve cülûs yıldönümü, Darüşşafaka'yı himayesine alması ve nişan takdimi münasebetiyle methiyeler yazmıştır.¹⁶ Bir müddet sonra II. Abdülhamit'e karşı muhalif bir çizgide durmuş ve Saray karşıtı kimi olaylarda yer almıştır. II. Abdülhamit ve idaresini öven kasideleri olmasına rağmen 1888'de *Saadet* gazetesinde yayımlanan "Gelmeyecek mi?"¹⁷ isimli şiiri sebebiyle Mabeyn Kâtipliği'ne çağrılıp sorgulanır.¹⁸ 1891'de ise *Mirsad*'da Kâmil imzalı bir şiir dolayısıyla iki gün boyunca sorguya çekilir ve ardından serbest bırakılır. Siyasi telmihte bulunduğu gerekçesiyle yürütülen soruşturmanın ardından bu dergi resmen kapatılır.¹⁹ Peyami Safâ'nın annesine istinaden aktardığı bilgiler önemlidir. İsmâil Safâ'nın Gedikpaşa'daki evi adeta Paris'teki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul'daki bir çeşit aydınlar şubesidir. Tevfik Fikret, Rıza Tevfik, Abdullah Cevdet, Hüseyin Siret ve sair isimler hürriyet taraftarları olarak devamlı surette burada toplanmakta ve sohbet etmektedirler. Bu toplantılar aynı zamanda Saray'a bağlı hafiyeler tarafından yakinen takip edilmektedir. İsmâil Safâ'nın diğer yandan yakın öğrencilerine de hürriyetçi fikirler telkin etmekte olduğu ifade edilir. Bu öğrencilerinin arasında muhalif bir siyasi kimlik olan Mahmut Celalettin Paşa'nın çocukları da yer almaktadır. Bir başka hadise ise Paris'te yayımlanan muhalif gazetelerden *Meşveret*'te İsmâil Safâ'ya ait siyasi içerikli şiirler sebebiyle şairin evinin aranması ve bazı evraka el konulmasıdır.²⁰ Halit Ziya'nın hatıralarından anlaşılıyor ki 1896'nın güz aylarında İsmâil Safâ II. Abdülhamit'i tahtan indirmek için halkın da işin içine çekileceği bir kıyam hareketi için kimi tasavvurlarda bulunmuş ve bu fikrini yakınındaki kişilerle paylaşmıştır. Fakat bu düşüncenin kuvveden fiile geçememiş olduğu anlaşılmaktadır.²¹ Bahsi geçen bu tür durumlar şairin şüpheyle gözetim altında tutulmasına neden olmuş olmalıdır. Öyle ki 1898'de hasta olduğu esnada Tevfik Fikret şair dostunu ziyaret ettiği için karakola götürülmüş ve sorguya çekilmiştir.²²

¹² Halid Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl* haz. Nur Özlem Akın (İstanbul: Özgür Yayınları 2014) 301.

¹³ Bezmi Nusret Kaygusuz, *Roman Gibi* (İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları 2002) 29.

¹⁴ Adnan Akgün, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Edebiyatçılarımızın Resmî Hâl Tercümelere: X İsmâil Safâ Bey", 50.

¹⁵ Süheylâ Seçkin, "İsmâil Safâ'nın Mezarına Dair", *Yedi İklim* 9/66 (Eylül 1995), 116-117.

¹⁶ Fevziye Abdullah Tansel, "İsmâil Safâ", *Türk Ansiklopedisi* XX (1972), 311.

¹⁷ Ahmed Rasim bu şiir sebebiyle yanlışlıkla kendisinin Baş Mabeyncinin huzuruna çıkarıldığını birçok tehdit ve hakaretlere muhatap olduğunu hikâye eder. Şiirin ona ait olmadığına anlaşılması üzerine serbest bırakılır. Bkz. Ahmed Rasim, *Muharrir; Şair; Edib Matbuat Hatırlarından*, haz. Kazım Yetiş (İstanbul: Tercüman Gazetesi 1980) 158-161.

¹⁸ Fevziye Abdullah Tansel, "İsmâil Safâ", 311.

¹⁹ Ali Kâmi, "Merhum İsmâil Safâ Beyin Tercüme-i Hâli", *Hissiyat*, 8.

²⁰ Peyami Safâ, "Babam İsmâil Safâ", *Türk Düşüncesi* 1/5 (Nisan 1954) 343

²¹ Halid Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, 692-695.

²² Tevfik Fikret, *Bütün Eserleri/Eleştirel Basım* haz. Nâzım Hikmet Polat (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 2021) 49.

İsmâil Safâ'nın Sivas'a sürgün edilmesine sebep olan olay ise yine tamamıyla siyasi içeriklidir. Şükrü Hanioglu'nun arşiv belgeleri eşliğinde izah ettiği üzere İttihat ve Terakki Cemiyeti ile temasta bulunan ve *Servet-i Fünûn* dergisinin yazarları arasında yer alan kişilerden terettüp eden bir grup 1899'da İsmâil Kemal Bey'in teşviki ile İngiliz Sefaretini ziyaret etmek isterler. Ziyaretin sebebi, İngiltere'nin Güney Afrika'da yerli halka karşı başarı elde ettiği Transvual Savaşı'dır. Toplanan grup, elçiliğin tereddütlerine rağmen, İngiltere'nin başarısını tebrik eden ve memnuniyetlerini izhar eden bir mektup takdim eder. Hüseyin Siret yürütülen soruşturmaya binaen verdiği ifadede mektubun İsmâil Safâ tarafından hazırlanmış olduğunu kendisinin de temize çektiğini söyler.²³ Sefarethaneyi İsmâil Safâ'nın da yer aldığı on kişilik bir grup ziyaret etmiştir. Sunulan mektupta imzası olduğu hâlde asker olduğundan ziyarete katılmamış olan İsmâil Hakkı Paşa, II. Abdülhamit'in tahta çıkışının ardından Almanya ve Rusya'nın devlet nezdindeki nüfuzunu İngiltere'nin aleyhinde olmak üzere artırmış olduklarını kaydeder. Bu durum muhalif isimlerde Saraya karşı İngiltere'nin desteğini kazanma fikri uyandırır. Diğer yandan Fransa ve Rusya gibi Müslüman tebaasına kötü davranan devletlere karşı İngiltere'nin Müslüman tebaasını daha müsamahakâr idare ediyor olması ise İngiltere'yle kurulacak yakınlığın sebepleri arasında zikredilir. İsmâil Hakkı Paşa Osmanlı için en faydalı yolun İngiltere'nin menfaatine olan başarıları desteklemek olduğunu iddia eder. O her ne kadar, yerli halkın, Boerler'in İngiliz sömürgeciliği karşısındaki hâline üzülümüşse de, millî menfaat gereği bahse konu yazıyı imzaladığını ifade eder. Fakat İngiliz sefir, Hariciye Nazırı Tefvik Paşa'yı bu mektuptan haberdar eder. Paşa'nın naklettiği üzere Saray tarafından olayın failleri soruşturulduğu esnada Abdülkerim Hadi isminde biri olaya karışanlar hakkında jurnal verir. Bunun üzerine Abdullah Efendi ve Hüseyin Siret derdest edilip Mabeyn-i Hümayuna çıkarılır. İngiltere sefirinin müdahalesi üzerine serbest bırakılırlar. Saray olaya karışan diğer isimleri soruşturmuşsa da sonuç alamamış, ismi geçenlerle birlikte İsmâil Safâ da başka bahanelerle İstanbul'dan sürgün edilmiştir.²⁴ Ubeydullah efendi Taif'e, Hüseyin Siret Adıyaman'a İsmâil Safâ ise Sivas'a sürgün edilir.²⁵

Sefarethane ziyaretinin ifşa olması ve failerin kimliğinin açığa çıkmasına dair bir başka anlatım ise Hüseyin Cahit Yalçın'a aittir. *Servet-i Fünûncular* arasında İsmâil Kemal Bey'in ülkede hürriyetin ve meşrutiyetin tesis edilmesi için İngiltere'nin desteğini almak üzere bir girişimde bulunacağı konuşulmaktadır. Bu sebeple gençler tarafından İngiltere'nin Transval'da başarılı olmasını temenni eden bir mektubun İngiltere Sefareti'ne sunulması faydalı görülmüştür. Yazılıp imzalanan mektup İsmâil Safâ'da mevcut iken dalgınlığı ile bilinen şair mektubu sokakta düşürüp kaybeder. Bunun üzerine mektupla ilgili kişilerde bir korku hâsıl olur. Bir müddet sonra ismi bilinmeyen bir kişi sokakta bulduğu mektubu derginin idarehanesine getirmiş ve Tefvik Fikret'e teslim etmiştir. Hüseyin Cahit Bey sefarethane ziyaretinin Abdullah Zühtü tarafından jurnal edilmiş olduğuna dair kendisine Meşrutiyet yıllarında bilgi verildiğini söyler.²⁶

İsmâil Safâ'nın Sivas'a sürülmesine neden olan ziyaretin ve mektup hadisesinin, II. Abdülhamit aleyhtarları bir grubun, sultana karşı İngiltere'nin desteğini alma gayesini taşıdığı görülmektedir. Sömürgeci İngiltere'nin Güney Afrika'daki yerli halkın haklarını gasp etmek için gerçekleştirdiği zulmün bu muhalif grupça adeta takdir edilmiş olması sonraki yıllarda birçok kişinin eleştirisine sebep olmuştur. Gayr-ı meşru yollara tevessül etmeksizin devletin bekası için sultana karşı muhalefet yapmak belli ölçülerde kabul edilebilir olsa da sömürgeci bir devletin desteğini almak pahasına zulme göz yummak makul ölçülerle meşrulaştırılmamalıdır.

²³ Şükrü Hanioglu, *Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)* (İstanbul: İletişim Yayınları 1985) 336-337, 573.

²⁴ İsmâil Hakkı, *Vatan Uğrunda Yahut Yıldız Mahkemesi* (İstanbul: Şirket-i Sahaf-i Osmaniye Matbaası 1326/1908) 140, 142-143, 146-148.

²⁵ Mehmed Zeki Pakalın, *Sicil-i Osmani Zeyli X*. Cilt, 28.

²⁶ Hüseyin Cahit Yalçın, *Edebî Hatıralar* (İstanbul: Akşam Kitaphanesi 1935) 137-140.

İsmâil Safâ ilk eğitimini babasının himayesinde aldığı gibi ondaki şiir zevkinin uyanmasında yine Mehmet Behçet Efendi müessir olmuştur. Mekke’de geçirdiği çocukluk yılları onun ilk şiirlerinden itibaren tesirini gösterir.²⁷ Erken dönem şiirlerini Darüşşafaka’dayken yazmış olmakla beraber,²⁸ Ahmet Rasim’in işaret ettiği üzere öğrencilik yıllarından itibaren çevresindekilere şair olarak tanınmıştır.²⁹ Eskilik ve yeniliğin çarpıştığı günlerde şiirleri ile tebarüz eden şair üslubundaki sadelikle ve coşkunlukla muhitindekilere farklılık arz eder. Fakat bu durum “şuurlu bir hareketin kalkış noktası” olmayıp şair mizacından kaynaklanmaktadır.³⁰ Kayahan Özgül onun şiir sanatında devamlı olarak bir arayış hâlinde olduğunu, Edebiyyât-ı Cedide ve Mutavassıtın arasında gidip geldiğine işaret eder.³¹ İsmâil Habip ise Muallim Naci’nin onun için kullandığı “şair-i mader-zad” terkinin bir müddet sonra edebiyat vadisinde herkesçe kabul gördüğüne dikkat çeker. O, “Naci’den başlamış, Ekrem’e geçmiş, nihayet Fikret’e geldiği zaman ufûl eylemiş mütekâmil zevkli, samimi, sevimli bir şair[dir]”. Gelenekli şiir sanatına muvafık olan ve Muallim Naci’nin etkisi altındaki şiirleri *Hûz ma Safâ* ve *Mensiyyat*’ta bir araya toplanmıştır. *Hissiyat*’ta ise Abdülhak Hâmid’in ve özellikle Recaizade Mahmut Ekrem’in izinden gittiği görülür. “Yar ile Hasbihal”, “Midilli”, “Çobanın Sesi”, ve “Çirkin Kız” gibi şiirleriyle Servet-i Fünûn şiiri tarzında eserler ortaya koymaya başlamıştır.³² İbrahim Necmi Dilmen’in dikkat çektiği üzere İsmâil Safâ sanatının son safhasında her ne kadar yeni şiir örnekleri vermiş olsa da “kafiye-i mukayyede iptilasından, eski his ve hayal kalıplarını” kullanmaktan vaz geçmemiştir.³³

Alâattin Karaca İsmâil Safâ’nın eserleri üzerine yapmış olduğu çalışmasında onun dergilerde ve gazetelerde çıkan eserleri üzerine detaylıca bilgi verir. Şairin ilk şiirleri 1884’te ve 1886’da henüz Darüşşafaka’da öğrenci iken *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde yayımlanır. Ardından 1887-1888 yıllarında *Saadet*, *Mürüvvet* ve *Mecmua-i Muallim*’de eserleri görülür. 1891 itibarıyla da *Mirsad* dergisinde yer alır. 1892-1895 yılları arasında ise *Resimli Gazete*, *Hazine-i Fünûn*, *Mekteb*, *Malumat*, *Musavver Terakki*, *Malumat* ve *Maarif* gibi dergilerde eserlerine tesadüf edilir. 1896-1900 yılları arasında ise *Servet-i Fünun*, *Maarif*, *Mekteb*, *Pul Mecmuası*, *İrtika*, *Gülşen-i Edeb* ve *Mecmua-i Edebiyye*’de şiirleri ve edebî eleştirileriyle kendisini gösterir.³⁴ Dikkat edileceği üzere ismi geçen dergi ve gazetelerin büyük çoğunluğu yenileşme taraftarı yayın organlarıdır. Özellikle onun *Mecmua-i Muallim*’in ardında yazar ve idareci olarak yer aldığı *Mirsad*, *Malumat* ve *Servet-i Fünûn* dergileri Batı tesiri altındaki Türk edebiyatının gerek şiir gerekse de nesir sahasında önemli dönüm noktalarını temsil etmektedir.

İsmâil Safâ matbuat hayatında faal olduğu gibi devrindeki edebiyat, kültür topluluklarına katılmış ve bu çevrelerle yakın ilişkiler kurmuştur. Recaizade Mahmut Ekrem’in İstinye’deki yalısında ve Firuzğa’daki konağında tertip edilen müzikli eğlencelere ve toplantılara katılmıştır. Yalıdaki toplantılarda gündelik siyaset, edebiyat ve kültür hayatına dair sohbetler yapılmaktadır. Nakledildiği üzere özellikle kendisi ve Tevfik Fikret ev sahibinin samimi iltifatlarına mazhar olmuştur. *Mirsad*’taki yazı faaliyeti sürecinde dostlukları pekişen Tevfik Fikret’in Aksaray Ağayokuşu’ndaki konağı da sürekli yer aldığı mekânlardandır.³⁵ Burada bahsi geçen toplantılar Servet-i Fünûn topluluğu ortaya çıkmadan önce düzenlenmiş olan sohbet ve eğlence halkalarıdır. Yeni edebiyat taraftarlarının derginin etrafında

²⁷ İsmâil Hikmet, *İsmâil Sefa*, 5, 10.

²⁸ Ali Kâmi, “Merhum İsmâil Safâ Beyin Tercüme-i Hâli”, *Hissiyat*, 6.

²⁹ Ahmed Rasim, *Muharrir; Şair; Edib Matbuat Hatırlarından*, 35.

³⁰ Hakkı Süha Gezgin, *Edebi Portreler* haz. Beşir Ayvazoğlu (İstanbul: Kapı Yayınları, 2013) 159.

³¹ M. Kayahan Özgül, *Seke Seke Ben Geldim/Sekmeler I* (Ankara: Çolpan Kitap 2018) 23.

³² İsmâil Habip, *Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1340/1924) 564-565.

³³ İbrahim Necmi, *Tarih-i Edebiyat Dersleri* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1338/1922) 248.

³⁴ Alâattin Karaca, *Edebi Tenkitleri ve Şiirleriyle İsmâil Safâ’nın Edebiyatımızdaki Yeri*, 22-41.

³⁵ Turgay Anar, *Mekândan Taşan Edebiyat/Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Mahfilleri* (İstanbul: Kapı Yayınları 2012) 111-112, 116, 135.

kenetlenmeleriyle birlikte Servet-i Fünûn idarehanesi yeni bir buluşma mekânı hâlini alır. İsmâil Safâ devamlı surette burada bulunmakta ve sohbetlerde yer almaktadır.³⁶

İsmâil Safâ'nın mümeyyiz vasıflarının en başında çevresindeki insanları himaye edebilen, sorumluluk duygusu yüksek ve idealleri uğruna mücadele etme şevkine sahip bir şahsiyet oluşu gelir. Çok genç yaşlardan itibaren kardeşlerinin sorumluluğunu üstlenmiştir. Hocalığı esnasında Vefa İdadisi'ndeki öğrencileriyle sanat ve fikir meseleleri üzerine sohbet edip onlara hürriyetçi fikirler aşlamıştır.³⁷ Hüseyin Cahit Yalçın ve M. Turhan Tan gibi öğrencileri onun kendileri üzerinde etkili olduğunu naklederler.³⁸ Yakınlık kurmuş olduğu gençlere öncülük ettiği gibi matbuat âleminde de etrafındaki insanlar için bir ağabey rolü üstlenmiştir.³⁹ *Mirsad* dergisinin sermuharriri olduğu sırada genç sanatkarların bu derginin etrafında toplanmasına imkân sağlamış olması önemlidir.⁴⁰ Dergide düzenlenen şiir yarışmalarında Tevfik Fikret'in elde ettiği başarılar genç şairin kazanacağı şöhretin ilk adımları olmuştur.⁴¹ İsmâil Safâ'nın aynı zamanda Tevfik Fikret'i ve Ali Ekrem Bolayır'ı *Mirsad*'daki şiirleri sebebiyle taltif etmesi bu iki ismin edebiyat âleminde tanınması için faydalı olmuştur.⁴² Bu devrede İsmâil Safâ ile Tevfik Fikret arasında samimi bir dostluk kurulmuş, karşılıklı şiir yazıp okumuşlardır.⁴³ İsmâil Safâ *Mirsad*'in ardından Tevfik Fikret'in Hüseyin Kadri ve Ali Ekrem'le birlikte çıkardığı *Malumat*'ın yazar kadrosunda yer almıştır. Bir müddet sonra edebî yenileşme taraftarlarının toplanmış olduğu *Maarif* dergisinde sermuharrir olarak yerini alır. Sermuharrirlik vazifesini üstlendiği dergilerde genç isimleri taltif edip eserlerini ön plana çıkarmış olması edebiyat hayatımıza yeni şairlerin tanıtılması açısından yararlı olmuştur. Onun, sanatına itibar ettiği şair ve yazarları da birbiriyle tanıştırap bir dostluk halkası kurmayı önemseyip anlaşılmaktadır. Rıza Tevfik'in Recaizade Mahmut Ekrem ve Tevfik Fikret'in ardından Servet-i Fünûn yazarları ile tanışmasına tavassut eden kişi, o olmuştur.⁴⁴ Edebiyatı- Cedide yazarları bir araya toplanmadan önce *Servet-i Fünûn*'la ilişki kurup⁴⁵ derginin yeni bir kimlik kazanmasının ön şartlarını oluşturanlardan⁴⁶ biri yine İsmâil Safâ'dır.

O nasıl ki çevresinde yer alan sanatkarları önemseyip onları toplum karşısında taltif etmeyi önemsemiş ise, çevresindekilerin de ona aynı yakınlıkla mukabele etmiş oldukları anlaşılmaktadır. *Mekteb* dergisinde "İstimzâc-ı Edebî"⁴⁷ üst başlığıyla "En İyi Şairimiz" isimli bir anketin düzenlenmiş olduğu ilan edilir. Anketin sonucuna göre 151 varakanın 38'i İsmâil Safâ'yı seçmiş olup Cenap Şahabettin ve Tevfik Fikret 35'er oy almıştır. Okuyucuların beğendikleri isimler arasında A[yın] Nadir (Ali Ekrem Bolayır) ve Rıza Tevfik gibi şairler de vardır. İlgili yazıda nakledildiği üzere okuyucu tarafından geniş bir katılım gösterilmesiyle birlikte idare heyetini memnun eden bir diğer husus okuyucuların Batı edebiyatından beslenen şairleri seçmiş olmalarıdır.⁴⁸ Bu durum yenileşme taraftarı şairlerin bir zaferi olarak telakki edilmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın ise hatıralarında sehven birinci olarak Cenap Şahabettin'in seçilmiş

³⁶ Rahim Tarım, *Mehmed Rauf'un Anıları* (İstanbul: Özgür Yayınları, 2001) 59.

³⁷ Mehmed Zeki Pakalın, *Sicil-i Osmani Zeyli X*. Cilt, 28; Peyami Safâ, "Babam İsmâil Safâ", *Türk Düşüncesi* 1/5 (Nisan 1954) 343.

³⁸ Hüseyin Cahit Yalçın, *Edebî Hatıralar* 42-43; M. Turhan Tan, *Köşe Penceresinden Dil ve Edebiyat Yazıları* haz. Bilâl Kas (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021) 117.

³⁹ Rıza Tevfik Bölükbaşı, *Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Makaleler* haz. Abdullah Uçman (İstanbul: Vakıfbank Yayınları, 2022) 269.

⁴⁰ Ali Kâmi, "Merhum İsmâil Safâ Beyin Tercüme-i Hâli", *Hissiyat*, 7; 323

⁴¹ Tevfik Fikret, *Bütün Eserleri/Eleştirel Basım*, 46-47.

⁴² Ali Ekrem Bolayır, *Hâtıralar* haz. M. Kayahan Özgül (Ankara: Hece Yayınları 2007) 361.

⁴³ Ali Ekrem Bolayır, *Hâtıralar*, 382-383.

⁴⁴ Rıza Tevfik Bölükbaşı, *Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Makaleler*, 264.

⁴⁵ Ahmet İhsan Tokgöz, *Bâbidü'lî Yokuşu'ndan Portreler* haz. Necati Tonga (Ankara: Çolpan Kitap, 2020) 124; Ahmet İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım* haz. Necati Tonga (Ankara: Çolpan Kitap, 2020) 120.

⁴⁶ Ercüment Ekrem Talu, *Geçmiş Zaman Ohur Ki/Anılar* haz. Alâattin Karaca (Ankara: Hece Yayınları 2005) 83-85.

⁴⁷ *Mekteb* dergisinde "İstimzâc-ı Edebî" başlığı altında şiir ve imla konulu başka yazıları tespit etmiş olsak da burada düzenlenmiş olduğu ifade edilen anketin duyurusuna tesadüf edilmemiştir.

⁴⁸ "İstimzâc-ı Edebî/En İyi Şairimiz", *Mekteb*, 4/40 (20 Haziran 1312) 634-635.

olduğunu söyler. Daha da önemlisi o, birinci seçildiği ilan edilen kişinin aslında okurlar tarafından seçilmediğini kaydeder. Dergiyi idare edenlerce kendilerine muhalefet eden sanatkârlara cevap verme amacı ile birinci olacak kişinin kendileri tarafından tasarlandığını söyler.⁴⁹ Aslında derginin okurlarınca böyle bir tercih izhar edilmemiştir.

Ebeveyninden tevarüs etmiş olduğu hasletler, eğitimi, bulunduğu muhitler ve siyasi tercihleri İsmâil Safâ'nın çok yönlü bir hayat yaşamasını sağlamıştır. Gelenekli şiir zevkiyle başlayan sanat telakkisi içinde bulunduğu muhitlerin de tesiriyle yeni edebiyat zevkine doğru kaymıştır. Bulduğu ortamlarda şahsına münhasır özellikleriyle öne çıkmış, yakınındaki gençleri de belirli ölçülerde etkilemeyi başarmıştır. Siyasi tercihleri ise onu birçok olayın içine çekmiş ve en sonunda Sivas'a sürgün edilmesine sebep olmuştur. İsmâil Safâ yaşadığı yıllarda hem siyasi hem de edebiyat tarihimize mal olmuş bir şahsiyet olarak öne çıkmaktadır.

Eserleri

1. *Sünûhât*

İlk baskısı 1889'da Matbaa-i Ebüzziya'da,⁵⁰ ikinci baskısı ise 1912'de Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı'nda basılmıştır. İlk baskı musavver olup ikinci baskı tasvirsiz yayımlanmıştır.

Muhtevası

Muhteva itibarıyla birinci ve ikinci baskılar arasında bir farklılık mevcut değildir. Eser, "İfâde-i Mahsûsa" başlıklı mukaddimenin ardından terci-i bent şeklinde yazılmış on bentlik bir şiiri muhtevidir. Mukaddimedede kaydedildiği üzere eser, şairin Aydın havalisine düzenlemiş olduğu iki aylık bir seyahatin intibaları eşliğinde İzmir'de bulunduğu sırada yazılmıştır⁵¹.

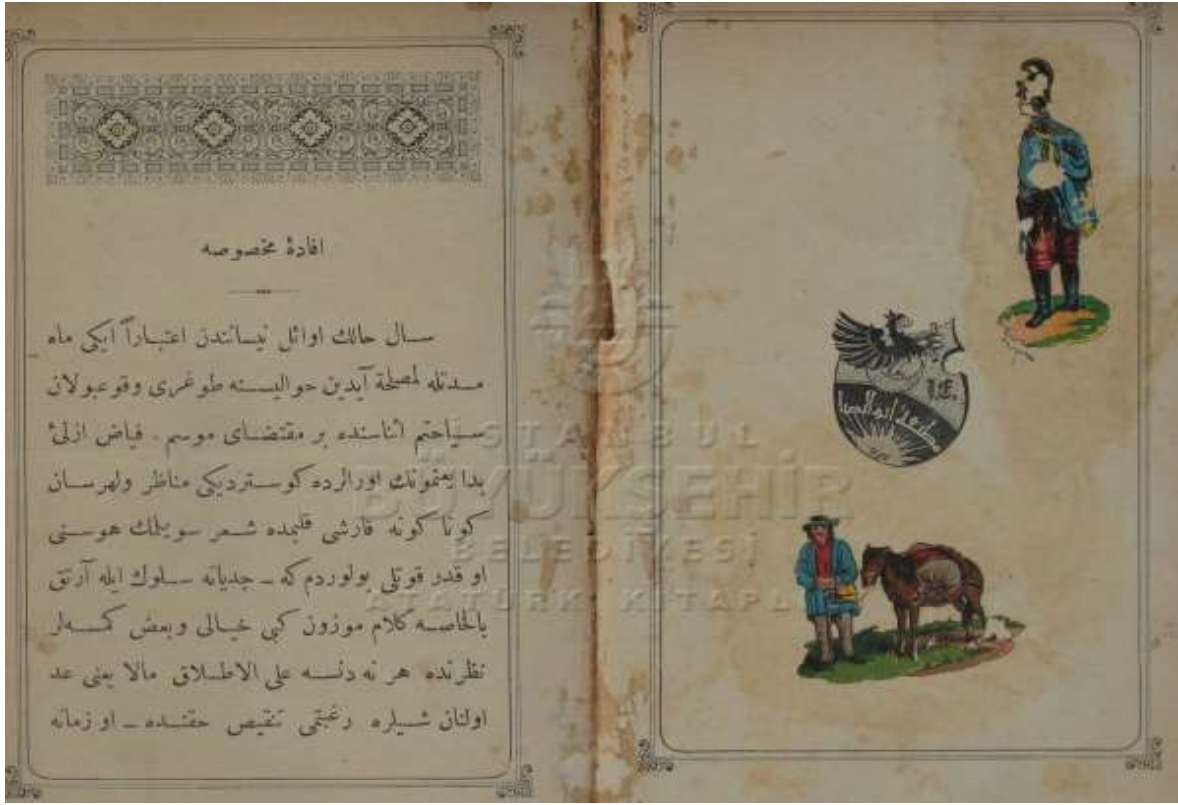
Şiir aruz vezninin remel bahrinin "fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün" kalbında yazılmıştır. Terci-i bent'lerde âdet olduğu üzere eser, muhteviyatını anlatan "sünûhât" sözcüğüyle başlıklandırılmıştır. "Sünûhât" hem şekil hem de üslup itibarıyla gelenekli şiir sanatına uygun olarak kaleme alınmıştır. Şiirin ilk bendi tasavvufi bir üslupla tabiatı seyreden, karşısındaki manzarayı Allah'ın varlığının delili olarak gören bir insanın dilinden terennüm edilir. İkinci kıt'ada şair gezip görmüş olduğu dağ ve sahrada rast geldiği bir güzelin neden olduğu tahassüsâtı dile getirir. Onun çehresinin güzelliğini Yaratıcı'nın varlığının delillerinden biri olarak görür. Üçüncü bende İstanbul'a, orada kalan ailesine ve dostlarına dair özlemine anlatarak başlayan şair daha sonra bir insan olarak Yaratıcı'nın kudretini idrak etmekten aciz olduğunu söyler. Dördüncü bentte gençliğin getirmiş olduğu delaletten, beşinci bentte hicran duygusundan, altıncı bentte terakki fikri, yedinci bentte insan vücudunun sıhhatini ve ardı sıra gelen son üç bentte de tasavvufi görüşler aktarılır.

Terci-i bent'in vasıta beyti, "Denize bir daha bakıp dalayım/Âlemi seyredip zevk alayım" ifadesiyle *Sünûhât*'ın özündeki hissiyatı özetler mahiyettedir. Bir bütün hâlinde bakıldığında İsmâil Safâ bu eserinde gelenekli şiir sanatına muvafık, yenilik arayışlarını sergilemediği bir şiir ortaya koymuştur.

⁴⁹ Hüseyin Cahit Yalçın, *Kavgalarım*. haz. İsmâil Alper Kumsar (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019) 33.

⁵⁰ Eserin mukaddimesinde 16 Mayıs 1306 tarihi kaydedilmiştir. Bunun hicri tarihe göre tespit ve eserin yayımlanışına dair dönemin gazetelerinde yer alan ilanlar için bkz. Alâattin Karaca, *Edebî Tenkitleri ve Şiirleriyle İsmâil Safâ'nın Edebiyatımızdaki Yeri*, 24.

⁵¹ İsmâil Safâ, *Şâir-i Mâder-zâd İsmâil Safâ-Bütün Şiirleri* haz Bahri Selçuk vd. (İstanbul: Hiper Yayın 2019) 27-29.

Resim 1: Sünûhât'ın mukaddimesi

2. Huz Mâ Safâ

Âlem Matbaası-Ahmed İhsan ve Şürekâsı tarafından 1891'de basılmıştır. Mukaddimenin ardından iki bölüm olarak düzenlenmiştir. "Pederimin Âsârı" olarak belirtilen ilk bölümde (7-63) Mehmed Behcet Efendi'nin eserleri yer alır. Bu bölümü takip eden "Mukaddimenin Mabadı"nın (64-65) ardından "Kendi Âsârım" başlıklı ikinci bölümde (67-249) İsmâil Safâ'nın şiirleri bulunur. "İstifa-yı Kusur" başlıklı son bölümde (251-253) *Huz Mâ Safâ*'daki imla hataları için bir tashih tablosu verilmiştir.

Muhtevası

İsmâil Safâ mukaddimedede, kendisindeki şiir merakının uyanmasına babasının sebep olduğunu, şiirlerini yazarken de Muallim Naci'nin tesiri altında kaldığını ifade eder. Gazete ve dergilerde yayımlanan şiirleri sayesinde edebiyat vadisinde tanınmaya başlamıştır. Önce *Mürüvvet* gazetesinde yayımlanan bir eseri daha sonra teşvikkâr bir yazıyla birlikte *Tercüman-ı Hakikat*'te yayımlanınca hem şöhreti hem de sanatına olan güveni artmıştır. İsmâil Safâ "Mukaddimenin Mabadı"nda babası Mehmed Behcet Efendi'nin eserlerinin "tarz-ı cedid-i edeb" açısından çok değerli olmasalar da babasından arda kalan birer hatıra olmaları açısından önemli olduklarını söyler. Yazıda nakledildiği üzere Muallim Naci *Huz mâ Safâ* ismini kendi eserine koyacakken onun izniyle İsmâil Safâ bu eseri için kullanmıştır⁵².

Mehmed Behcet Efendi'ye ait şiirleri muhtevi olan ilk bölümdeki eserler Divan Edebiyatı tarzında ve üslubunda yazılmıştır. Gazel, kaside, lugaz, mersiye, naat ve tarih gibi nazım şekilleri ve türlerinde eserler mevcuttur. Gazellerden kimisi Emin Hilmi Efendi ile müştereken söylenmiştir. Kasideler El-Hac Mustafa Efendi ve Halil Rif'at Paşa için yazılmıştır. Tarihler aile yakınlarından Vehibe Hanım, İsmâil

⁵² İsmâil Safâ, *Şâir-i Mâder-zâd İsmâil Safâ-Bütün Şiirleri*, 43-44, 79.

Safâ Bey, Vefa Bey, Hacer Merve Hanım, Ali Kâmi Bey, Selma Hanım, Âkife Hanım ve Seyyid Efendi'nin doğumu için söylenmiş olmakla birlikte diğer yandan kimi imaretler ve ehibbanın vefatı için de söylenmişlerdir.

İsmâil Safâ'nın ikinci kısımda yer alan eserleri genel itibarıyla Divan Edebiyatı'nın tarz ve üslubunda yazılmış eserlerden müteşekkildir. Bu kısım II. Abdülhamid'e dair yazılmış olan kasidelerle başlar. Fuzuli, Muallim Naci ve Rezaizade Mahmud Ekrem için yazılmış nazireler mevcuttur. Şevki Bey'in vefatı, İbrahim Necati Efendi'nin kızının, yeğeni Mustafa Ekrem'in doğumu için tarih düşürmüştür. Ahmed Vefa ile müşterek gazel yazmıştır. Telif eserlerin yanı sıra biri Kaside-i Bürde'nin ilk yirmi sekiz beytinin Farsçadan ve diğeri de Arapça bir şiirden yapılmış olan iki manzum çeviri mevcuttur. Manzum eserlerin yanı sıra mensur parçalar da mevcuttur. İsmâil Safâ'nın gelenekli şiir sanatının etkisi altında kaleme almış olduğu şiirler Divan Edebiyatı'nın farklı nazım türleri ve şekillerini temsil etmektedir.

Resim 2: Huz Mâ Safâ'nın mukaddimesi

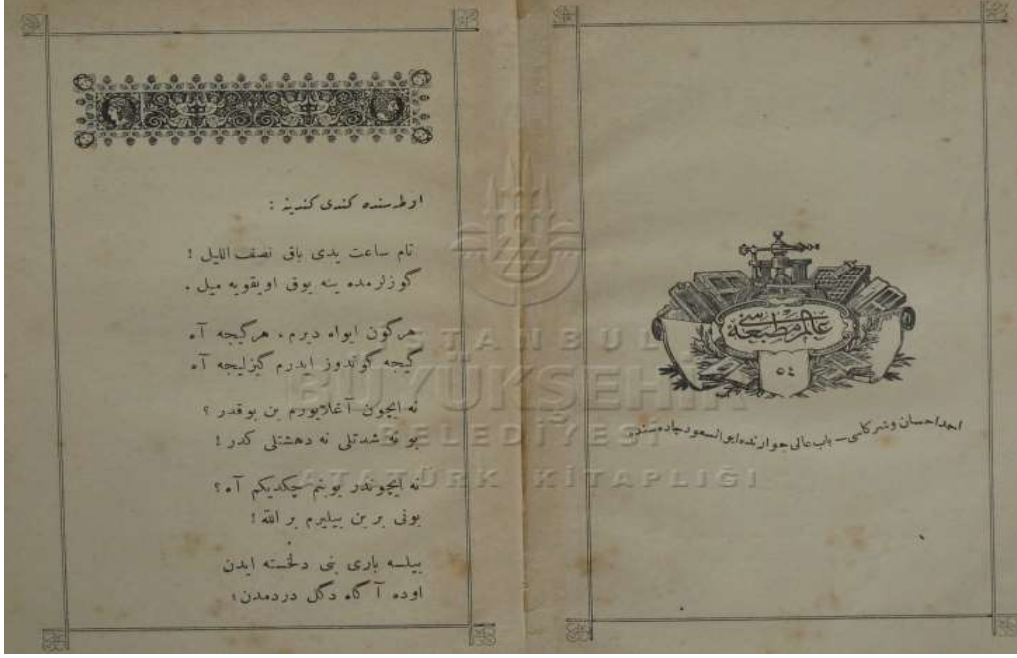
3. Mağdure-i Sevdâ

İlk baskısı 1891'de Âlem Matbaası-Ahmed İhsan ve Şürekâsı tarafından ikinci baskısı Kâinat Kütüphanesi sahibi Leon tarafından 1912'de Hilal Matbaası'nda yapılmıştır. İki baskı arasında muhteva itibarıyla bir farklılık yoktur.

Muhtevası

Dramatik şiir tarzında yazılmış bir eserdir. Aşk acısı yaşamakta olan bir kadın uyumadan evvel pencerenin önünde uzanıp bir şiir okumaktadır. Şiirde terennüm eden bir başka aşk mağduru monolog hâlinde duygularını ifade eder. Eylem söz konusu olmayıp yoğun duyguların tasviri ön plandadır. Şiir adeta tiyatro tekniğindeki sahnelere benzer şekilde kesitlere bölünmüştür. Her sahne bir öncekinden "Bağçede ayak sesine benzer bir şey işitir; teheyüç eder ağaçların içine doğru temdid-i nazar eyelerek" gibi ifadelerle ayrılır. "Okur:" ifadesiyle ayrılmış olan son kesiti dışında şiirinin tamamı mesnevi şeklinde kafiye yapılmıştır. Bu durum mesnevilerin hikâye aktarma özelliğinden kaynaklanıyor olmalıdır. Şiirde beşer üstü bir güzellikle anlatılan genç kız için yazılmış olan son kesit ise kaside şeklinde kafiyelenmiş-

tir. Sevgilinin yüceltildiği bu kesitin kasidelerin muhtevasıyla yakınlığı dikkat çekicidir. Şair gelenekli sanat telakkisinin imkânlarından yararlanarak yeni bir dikkat geliştirmek istemiş olmalıdır. İsmâil Safâ bu eserinde öncekilerine kıyasla çok daha sade bir dil kullanmıştır.

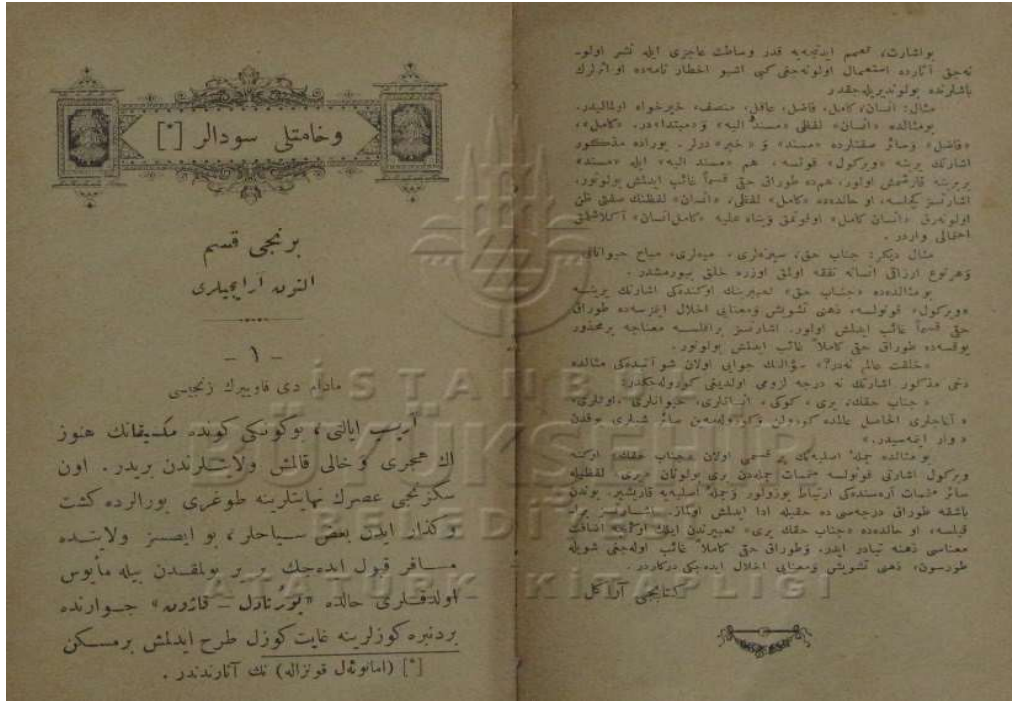
Resim 3: Mağdure-i Sevdâ'dan iki sayfa

4. Vehâmetli Sevdâlar

İsmâil Safâ'nın kardeşi Ahmed Vefa'yla birlikte Emmanuel Gonzalès'in *Le Vengeur du Mari* isimli romanından yapmış olduğu çeviridir. Çeviri eser 1893'te Nişan Berberyan Matbaası tarafından basılmıştır. Arakel Kütüphanesi'nin Cep Romanları serisinden çıkan sekizinci romandır. Eserin aslı *Le Siècle* gazetesinde tefrika edildikten sonra ilk defa 1850'de iki cilt olarak yayımlandıktan sonra yeni baskılarında tek cilt hâlinde yayımlanmıştır. Bu baskılarda eser birinci ve ikinci bölüm olarak düzenlenmiştir. Müteakip yıllarda musavver nüshaları olmak üzere birçok kez yeni baskıları yapıldığı gibi eserde yer alan kimi bölümler de antolojilerde yer almıştır. İki cilt hâlinde yayımlanan nüsha ile 1860'larda tek cilt hâlinde yayımlanan nüshalar arasında kimi farklılar mevcuttur. Çeviri metin dikkate alındığında İsmâil Safâ ve Ahmed Vefa'nın çeviri için esas almış oldukları nüsha tek cilt olarak yayımlanmış baskılardan biri olmalıdır.

Muhtevası

Tercüme eser Fransızca romanın yalnızca birinci bölümünden ibarettir. Eserin ilk bölümünde on iki, ikinci bölümünde yirmi kesit mevcuttur. Birinci bölümde yer alan kesitler şunlardır: Les Chercheurs d'Or, Élisabeth et Gontran, Souvenirs d'un Bal de l'Opéra, Terral le Péon, La Jarre, Le Caillou d'Or, La Source aux Jaguars, L'amour d'un Esclave, Le Possédé, Les Rivaux dans le Désert ve La Gourde. Bu kesitlere karşılık tercüme eserdeki bölümler şunlardır: Altın Arayıcıları, Élisabeth ve Gontran, Bir Opera Balosunun Hatırası, Le Péon Terral, Su Küpü, Altın Parçası, Bir Esirin Muhabbeti, Kaplanlar Peykârı, Bir Esirin Muhabbeti, Meczup, Beyaban İçinde Rakipler ve Su Kabağı. Eser seyahat romanı olup vak'a on sekizinci yüzyılın sonunda Meksika'da geçmektedir. Zengin bir çiftlikteki zencinin yaşadığı olaylar sürükleyici ve betimleyici bir üslup eşliğinde aktarılır.

Resim 4: Vehâmetli Sevdâlar'ın birinci kısmı

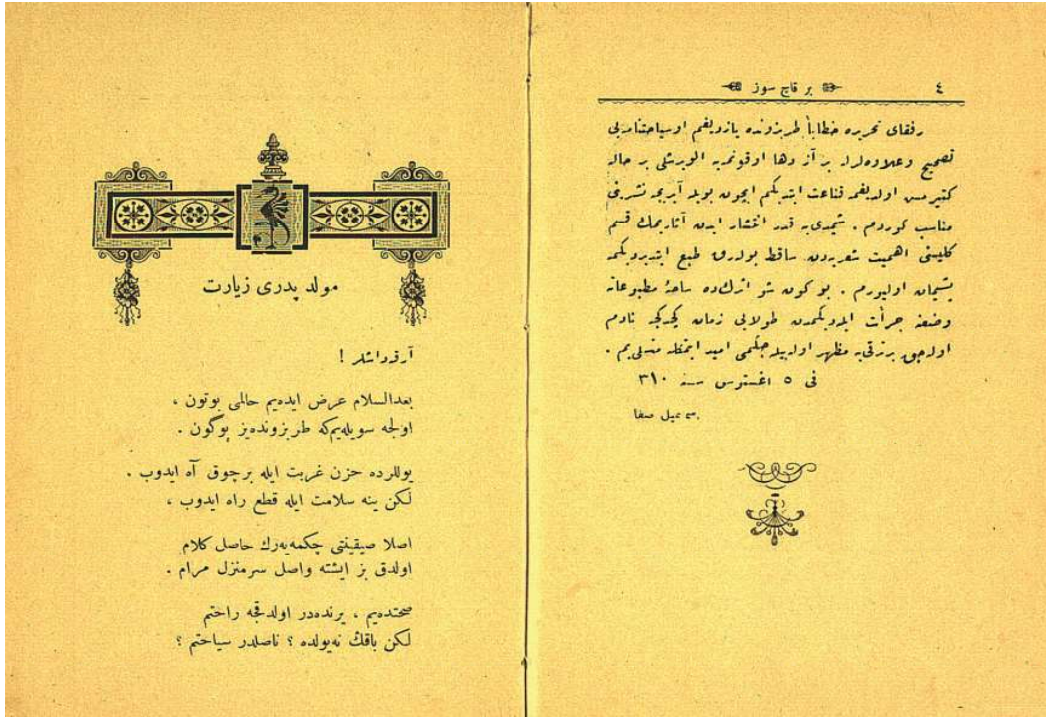
5. Mevlid-i Pederi Ziyaret

Âlem Matbaası Ahmed İhsan ve Şürekâsı tarafından 1895'te basılmıştır. İsmâil Safâ'nın mukaddimede bahsettiği üzere, hem tebdil-i hava için hem de babasının hatırasını taziz etmek için, kardeşi Ahmed Vefâ'yla ata toprağı Trabzon'a yapmış olduğu seyahatin sebep olduğu tahassüsatin tesiriyle kaleme alınmıştır. Otuz iki sayfalık eser yalnızca uzun bir şiirden ibarettir. Bu şiir daha önce bir dergide yayımlanmış olup buradaki nüshası kimi tashih ve ilavelerle yeniden tertip edilmiş son hâlidir⁵³.

Muhtevası

Aruz vezninin “mef’ülü/fâ’ilâtü/mefâ’ilü/fâ’ilün” kalıbında yazılmıştır. Mesnevi kafiyesiyle yazılmış olup yalnızca İsmâil Safâ'nın babası Mehmed Behcet Efendi'ye hitap ettiği (9-13) kısım gazel nazım biçimine uygun kafiyelenmiştir. Eser yüz seksen dokuz beyitten müteşekkildir. “Arkadaşlar!” hitabıyla başlayan şiirde öncelikle yolculuk esnasındaki intibalar aktarılır. Şairin deniz yoluyla Trabzon'a vasıl olduğu anlaşılmaktadır. Babasının vefatından on iki yıl sonra çıktığı bu yolculuk gençlik hatıralarıyla birlikte babasının yokluğunu düşündürür ve şairin hüzünlenmesine sebep olur. Şehre yaklaştıkça gördüğü surlar ona Fatih Sultan Mehmet'i hatırlatır ve Osmanlılık kimliğiyle iftihar etmesine sebep olur. Şair babasının yokluğuna isyan etmemekte, mütevekkil bir ruh hâliyle bu mukadder sona tahammül göstermektedir. Şiirde, Behcet Efendi'nin bir çocukluk arkadaşıyla karşılaşılır ve onun dilinden merhum babası taltif edilir. Şiirin baş kısmında yolculuktan bahsediliyor olmakla beraber İsmâil Safâ eserinin arta kalan kahr ekseriyetinde Mehmed Behcet Efendi'yi yâd etmektedir.

⁵³ İsmâil Safâ, *Şâir-i Mâder-zâd İsmâil Safâ-Bütün Şiirleri*, 215.

Resim 5: Mevlid-i Pederi Ziyaret'in baş tarafı

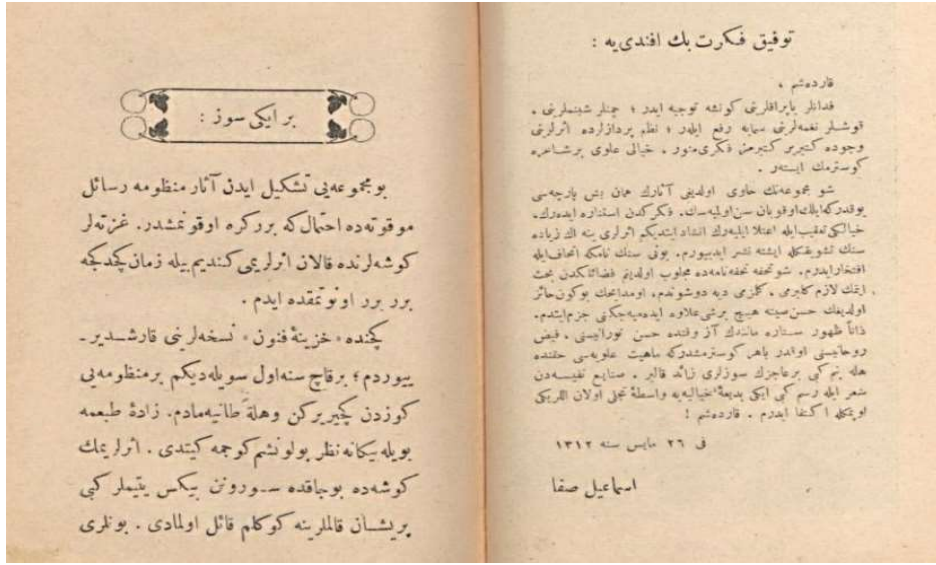
6. Mensiyât

İlk baskısı Âlem Matbaası Ahmed İhsan ve Şürekâsı tarafından 1895'te ikinci baskısı da Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi tarafında 1912'de yapılmıştır. Daha önce süreli yayınlarda yayımlanmış şiirleri ihtiva eden eserin iki baskısı arasında muhteva açısından bir fark yoktur. İsmâil Safâ eserini Tevfik Fikret'e ithaf etmiştir. Bu yazıda kaydedildiği üzere kitaptaki şiirlerin ekseriyeti yayımlanmadan önce Tevfik Fikret tarafından okunmuştur. İsmâil Safâ "Bir İki Söz" başlıklı mukaddimesinde ise dergi ve gazetelerde yayımlanmış olan eserlerinin unutulmasına mani olmak için şiirlerini bir araya topladığını ve kitabına da bu sebeple "mensiyât" ismini verdiğini beyan eder⁵⁴.

Muhtevası

Tamamı aruz vezniyle yazılmış olan şiirler yapı itibarıyla da gelenekli edebiyatın tesiri altında kaleme alınmıştır. Kimi şiirlerde ise şairin yenilik arayışlarının izleri görülmektedir. Bu şiirler hem üslup hem de duyuş özellikleri ile gelenekli şiir sanatından farklılık arz eder. Serbest müstezad kullanımı ve tablo için şiir yazma denemeleri bahse konu bu yenilik arayışlarındandır. Toplamda altmış üç şiir mevcuttur. Bunların arasında tehlîl, na't, mersiye, gazel, kaside, tarih, tazmin, takriz gibi farklı tür ve şekillerde eserler mevcuttur.

⁵⁴ İsmâil Safâ, *Şâir-i Mâder-zâd İsmâil Safâ-Bütün Şiirleri*, 230-231.

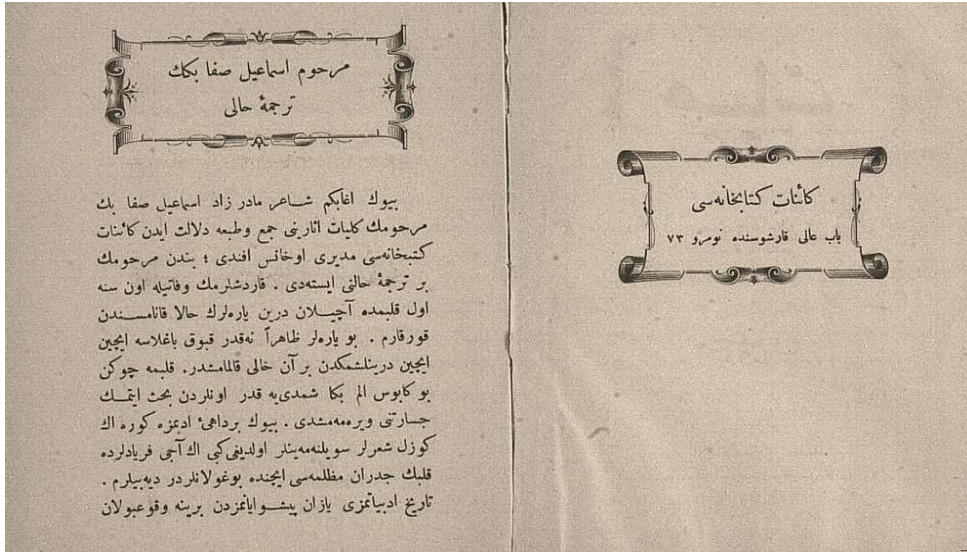
Resim 6: Mensiyât'ın ilk sayfaları

7. Hissiyât

Kâinat Kütüphanesi tarafından 1912'de yayımlanmıştır. İsmâil Safâ'nın vefatından sonra basılan eserde şairin Servet-i Fünûn dergisinde yayımlanmış olan şiirleri bir araya getirilmiştir.

Muhtevası

“Merhum İsmâil Safâ Bey'in Terceme-i Hâli” başlıklı yirmi dört sayfalık yazıda İsmâil Safâ'nın hayatı Ali Kâmi'nin şahitliği eşliğinde aktarılır ve yine onun kaleminden çıkmış olan “Bir Şair-i Âfil İçin” şiiriyle İsmâil Safâ'nın hatırası taziz edilir. Eserde elli dört şiir mevcuttur, şiirlerin tamamı aruz vezninde yazılmış olup gelenekli edebiyatın nazım tür ve şekilleri kullanılmıştır. Kimi şiirlerde ise şairin yeni şiir tarzında farklı duyuş ve ifade özellikleri sergilediği görülmektedir. “Alafranga Şathiyat” başlıklı şiirde “A quoi pensez-vous? Pour qui vous vous rendez malheureuse?/Je vous assure que vous n'etes pas grisette mademoiselle” gibi Fransızca cümlelerin şiirde okunuşuyla kullanılmış olması da bir yenilik denemesi olarak dikkat çekmektedir. Divan edebiyatı geleneğinde şiirlerin içinde yer yer Arapça ve Farsça ifadeler kullanılmışken İsmâil Safâ da Fransızca ifadeleri kullanmıştır.

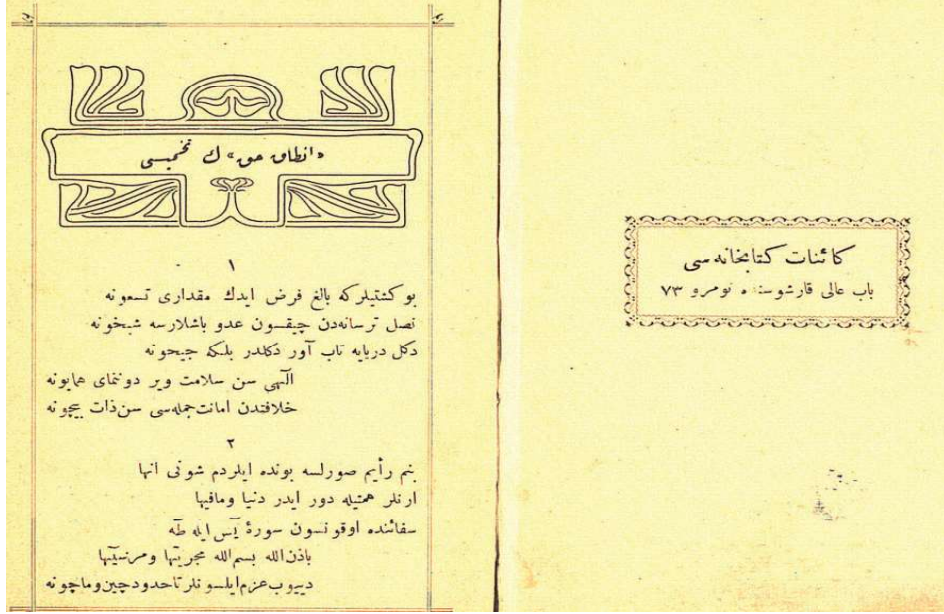

Resim 7: *Hissiyât'ın baş tarafı*8. *İntâk-ı Hakk'ın Tahmisi*

Kanaat Kütüphanesi tarafından 1912'de yayımlanmıştır. İsmâil Safâ'nın vefatının ardından yayımlanan eser Mahmud Celaleddin Paşa'nın *İntâk-ı Hak* isimli hicviyesinin tahmisidir. Yirmi iki sayfalık eser yalnızca bir şiirden ibarettir.

Muhtevası

İntâk-ı Hakk elli sekiz beyitlik bir kasidedir. Ziya Paşa'nın *Zafernamesi*'ni örnek alan bu hicviye Batı edebiyatındaki "satire" türünden eserlerle benzerlik arz eder. Mahmud Celaleddin Paşa eserinde devrin Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa'yı eleştirmektedir. Devrinde bazı şairler tarafından tahmis edilmiş olmakla birlikte bunların içinde en fazla şöhret kazanmış olanı İsmâil Safâ'nın *İntâk-ı Hakk'ın Tahmisi*'dir.⁵⁵ Beş mısralık elli sekiz bentten oluşan eser aruz vezninin "mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün" kalıbıyla yazılmıştır.

Resim 8: *İntâk-ı Hakk'ın Tahmisi'nin baş tarafı*9. *Mülâhazât-ı Edebiyye*

İkdam Matbaası'nda 1897'de yayımlanır. İsmâil Safâ'nın eleştiri türünden yazılarını ihtiva eder. Yetmiş sayfalık eserde on dört yazı yer almaktadır. Bahse konu edilen yazılar daha önce *Maarif* dergisinde yayımlanmış olan "Mülâhazât-ı Edebiyye" yazı dizisinden alınmıştır.⁵⁶ Bu makale serisi derginin yedinci cildinin 181-198, 200-202. ve beşinci senesinin 15 ve 17. sayıları ve arasında yayımlanmıştır. Derginin ilgili sayılarında yayımlanan makaleler 1, 2, 3 gibi rakamla kesitlere ayrılmıştır. Kitap olarak yayımlandığında ise bu kesitlerin yine rakamlarla ayrılarak ardı sıra dizilmiş oldukları görülür. Dergideki kesitler genel itibarıyla kitaptaki ile uyumlu olmakla birlikte bazı küçük farklılıklar da mevcuttur. Dergide yayımlanan ilk makalenin başında "maarif-perver padişahımız efendimiz hazretlerinin sâye-i şahanelerinde ..." ifadesi kitapta yer almamıştır. Bu durum siyasi bir tercih olmalıdır. Diğer yandan 202. sayıda görüldüğü gibi kimi ifade değişiklikleri de mevcut olmakla birlikte bu değişiklikler eserin esasına

⁵⁵ Ömür Ceylan, *Hânedânda Bir Âsi/Dâmâd Mahmûd Celâleddin Paşa* (Ankara: Akçağ Yayınları 2003) 34-35.

⁵⁶ Alâattin Karaca, *Edebî Tenkitleri ve Şiirleriyle İsmâil Safâ'nın Edebiyatımızdaki Yeri*, 32, 41.

taalluk etmemektedir. 15. ve 17. sayılardaki makaleler ise kitaba nakledilirken yazıların tertip açısından yeniden elden geçirildiği görülmektedir. Derginin 17. sayısındaki yazının ardından “mabadi var” kaydı düşülmüş olmasına rağmen yazı dizisi burada kesilmiştir. *Maarif*’teki yazı dizisi numaralandırılmış on beş kesit iken bahsedilmiş olduğu üzere kitapta on dört kesit mevcuttur.

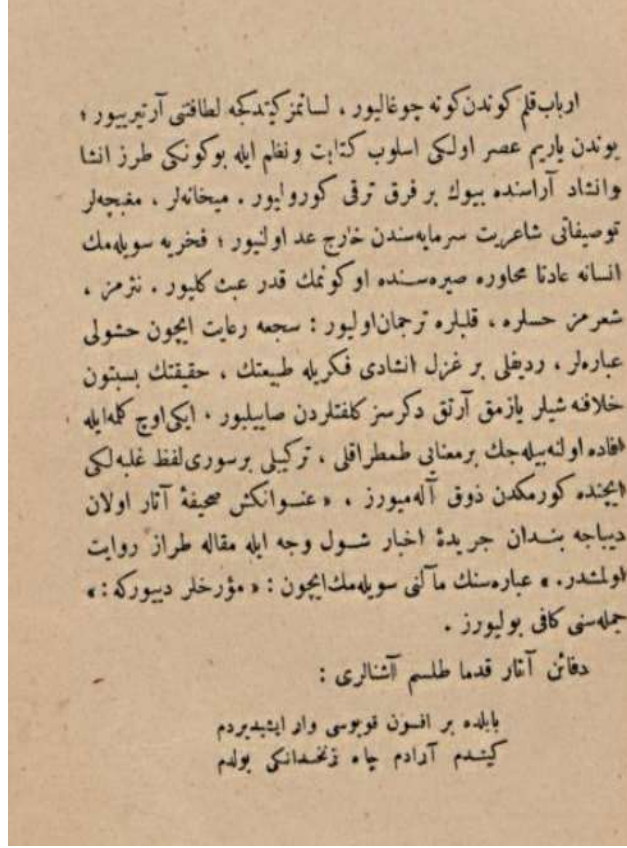
Muhtevası

İsmâil Safâ bu eserinde sanat, edebiyat ve şiire ilişkin birçok konuya değinmekle beraber özellikle tenkitçide ve sanatkârda bulunması gereken özellikler, sanat eseri ve tenkit, sanatın kökeni, sanat ve güzellik ilişkisi, sanat eserinde ifade, üslup ve inşâ konularına değinir.⁵⁷

Mûlahâzât-ı Edebiyye’nin ilk kısımlarında eski ve yeni şiir anlayışları mukayese edilir. İsmâil Safâ bir ifade ve duyuş özelliğini temsil eden yeni şiir anlayışından taraftır. Gelenekli şiir sanatının güzel gördüğü kısımlarını takdir ederken, devir değıştikçe sanattan beklenenlerin de değışmekte olduğunu altını çizer. Onun için iyi bir şiirin öncelikle “latif bir hayali, mülayim bir teşbihi mutazammın bulunması şarttır.” Yenilik taraftarı şair de malumat sahibi, istidatlı olmalı ve ilhamından beslenmelidir. Burada malumattan maksat bilhassa devrin bilgi kaynaklarından haberdar olmaktır. Bununla birlikte şairlerin gelişmiş milletlerin edebî eserlerini takip edip okuması da beklenir. Sanatkâr eserini kaleme alırken gerçeklik olgusundan uzaklaşmamalıdır. Kişi çok bilgili olsa ama istidadı olmazsa sanatında yine başarılı olmaz. İlhamını ise heyecanları, tutkuları kadar sanatkârın çevresine ve tabiata dikkat kesilmiş olan duyuları da beslemelidir. Şiir yalnızca “lafzı değil [aynı zamanda] manayı şamildir.” İsmâil Safâ şiir sanatında arzu ettiği mahareti ve bir şairden beklediği hasletleri Fransız edebiyatına dair isimlerin tespitlerinden istifade ederek desteklemektedir.

Onun için nesir ise “dimağı yahut kalbi mütehassıs ederek muhâkeme-i akliyyeye sebep olan bir şeyin tahriren ifadedir.” “İyi yazmak def’aten iyi düşünmek, iyi hissetmek, iyi hüküm eylemekle olur ki bu da kâtibin karihaya, teessüre, zevk-i selime malikiyetiyle müyesserdir.” Alıntılıandığı üzere İsmâil Safâ on dördüncü kısımdan itibaren iyi yazı yazabilmenin hangi ilkelere uymak zorunda olduğundan bahseder. Yazı yazmanın genel ve şahsi özellikleri olduğunu kaydeder. Genel olanlar; vuzuh, safiyyet, muvaffakiyet, münakkahiyet, tabiiyet, nefaset ve âhenktir. İsmâil Safâ’nın inşâ/nesir sahasında verdiği bilgilerde Rezaizade Mahmut Ekrem’in belagat çalışmalarının etkisi olduğu görülmektedir.

⁵⁷ İsmâil Safâ, *Mûlahâzât-ı Edebiyye* haz. Mehmet Güneş (İstanbul: Kitabevi 2012) XV.

Resim 9: Mülâhazât-ı Edebiyye'den

10. Muhâkemât-ı Edebiyye

Kâinat Kütüphanesi tarafından 1913'te yayımlanır. İsmâil Safâ'nın *Pul Mecmuası* ve *Servet-i Fünûn*'dayayımlanan makalelerinin derlenmesiyle vefatından sonra yayımlanmıştır⁵⁸. Burada yer alan yazılarda devrin edebî tartışmalarının yakında müşahede edilmiş olduğu ve yazarının bu tartışmalarda yenileşme taraftarlarının lehinde tavır aldığı görülmektedir. Mevcut yazıların on üçü *Pul Mecmuası*'nda beşi ise *Servet-i Fünûn* dergisinde yayımlanmış olmakla beraber bu yazıların kitap hâline dönüşürken yazarının kimi küçük tasarruflarla metinlerde düzenlemeler yapmış olduğu görülür.⁵⁹

Muhtevası

Muhâkemât-ı Edebiyye'deki yazılar öncelikle şiir sanatı üzerine yoğunlaşmıştır. Yazar, şiir ve nazım kavramlarını birbirinden tefrik ederek kendisi için iyi şiirin ne gibi özellikleri taşıması gerektiğini izah eder. Şiirde vezin, kafiye ve imaj gibi unsurlar üzerine görüşlerini paylaşır. İsmâil Safâ'nın buradaki makalelerinde aynı zamanda devrindeki birçok ismin eserleri üzerine eleştiri niteliğinde değerlendirmeler yapmış olmakla birlikte gerçek bir eleştirin nasıl olması gerektiğini değerlendirmiş olduğu görülmektedir. Edebiyatta yenileşme taraftarı olarak kalem oynatan İsmâil Safâ ele aldığı eserleri fesahat ve belagat açısından incelemiştir. Yeni şiir anlayışını özellikle mazmun ve imge ekseninde kıyaslayarak örnekler üzerinden açık bir üslup eşliğinde anlatmıştır.

İsmâil Safâ eserleri değerlendirirken eleştirin nasıl olması gerektiğine dair dikkatini de paylaşmaktadır. "[...] Her eseri - sahibiyle aramızdaki münasebat-ı zatiyyeden mümkün mertebe sarf-ı nazarla – tenkit eylemek hususunda iltizam ettim mücahide-i samimiyedir" ifadesi bu dikkatini ortaya koyar.

⁵⁸ Alâattin Karaca, *Edebî Tenkitleri ve Şiirleriyle İsmâil Safâ'nın Edebiyatımızdaki Yeri*,42.

⁵⁹ İsmâil Safâ, *Muhâkemât-ı Edebiyye* haz. Abdurrahman Kolcu (Konya: Salkımsöğüt 2017) 7-23.

Her ne kadar isim vermemiş olsa da makalelerden anlaşıldığı üzere ileri sürmüştü olduğu eleştiriler ve tarifler aksi görüştekiler tarafından dergi sütunlarında karşılık bulmuştur. Muallim Naci ve şiirde kafiye konusu bu eleştirilerin en başında gelmektedir. Makalelerin kahır ekseriyeti şiir sanatı üzerine olmakla beraber, İsmâil Safâ'nın *Mühâkemât-ı Edebiyye*'deki yenilikçi bakış açısının bu eserde de muhafaza etmiş olduğu görülür.

Resim 10: Muhâkemât-ı Edebiyye'den

Kaynakça

- Ahmed Rasim. *Muharrir, Şair, Edib Matbuat Hatırlarından*. haz. Kazım Yetiş. İstanbul: Tercüman Gazetesi, 1980.
- Akgün, Adnan. "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Edebiyatçılarımızın Resmî Hâl Tercümeleri: X İsmâil Safâ Bey", *Yedi İklim* 5/38 (Mayıs 1993), 50.
- [Akyüz], Ali Kâmi. "Merhum İsmâil Safâ Beyin Tercüme-i Hâli", *Hissiyat*. İstanbul: Müsterekü'l-menfaa Osmanlı Şirketi Matbaası, 1328.
- Akyüz, Ali Kâmi. "İsmâil Safâ", *Türklük* III/13 (30 Nisan 1940), 391..
- Alâattin Karaca. *Edebî Tenkitleri ve Şiirleriyle İsmâil Safâ'nın Edebiyatımızdaki Yeri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1987.
- Ali Ekrem Bolayır. *Hâtıralar*. haz. M. Kayahan Özgül. Ankara: Hece Yayınları, 2007.
- Anar, Turgay. *Mekândan Taşan Edebiyat/Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Mahfilleri*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2012.
- Bölükbaşı, Rıza Tefvik. *Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Makaleler*. haz. Abdullah Uçman. İstanbul: Vakıfbank Yayınları, 2022.
- [Dilmen], İbrahim Necmi. *Tarih-i Edebiyat Dersleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1338.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet. *Türk Şairleri* (b.y.: y.y., ts.)

- [Ertaylan], İsmâil Hikmet. *İsmâil Sefa*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1933.
- Gezgin, Hakkı Süha. *Edebî Portreler*. haz. Beşir Ayvazoğlu. İstanbul: Kapı Yayınları, 2013.
- Hüseyin Cahit Yalçın. *Edebî Hatıralar*. İstanbul: Akşam Kitaphanesi, 1935.
- İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal. *Son Asır Türk Şairleri Cilt IV*. haz. İbrahim Baştuğ. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000.
- İsmâil Hakkı. *Vatan Uğrunda Yahut Yıldız Mahkemesi*. İstanbul: Şirket-i Sahaf-i Osmaniye Matbaası, 1326.
- İsmâil Safâ. *Muhâkemât-ı Edebiyye*. haz. Abdurrahman Kolcu. Konya: Salkımsöğüt, 2017.
- İsmâil Safâ, *Mülâhâzât-ı Edebiyye*. haz. Mehmet Güneş. İstanbul: Kitabevi, 2012.
- İsmâil Safâ, *Şâir-i Mâder-zâd İsmâil Safâ-Bütün Şiirleri*. haz. Bahri Selçuk vd. (İstanbul: Hiper Yayın, 2019.
- “İstimzâc-ı Edebî/En İyi Şairimiz”, *Mekteb*, 4/40 (20 Haziran 1312) 634-635.
- Kaygusuz, Bezmi Nusret. *Roman Gibi*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2002.
- Ömür Ceylan. *Hânedânda Bir Âsi/Dâmâd Mahmûd Celâleddin Paşa*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.
- Özgül, M. Kayahan. *Seke Seke Ben Geldim/Sekmeler I*. Ankara: Çolpan Kitap, 2018.
- Pakalın, Mehmed Zeki. *Sicil-i Osmani Zeyli X. Cilt*, haz. Serdar Sakin (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008.
- Peşyami Safâ, “Babam İsmâil Safâ”, *Türk Düşüncesi* 1/5 (Nisan 1954) 343.
- Seçkin, Süheylâ. “İsmâil Safâ'nın Mezarına Dair”. *Yedi İklim* 9/66 (Eylül 1995), 116-117.
- [Sevük], İsmâil Habib. *Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1340.
- Şükrü Hanioglu, *Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Talu, Ercümen Ekrem. *Geçmiş Zaman Olur Ki/Anılar*. haz. Alâattin Karaca. Ankara: Hece Yayınları, 2005.
- Tan, M. Turhan. *Köşe Penceresinden Dil ve Edebiyat Yazıları*. haz. Bilâl Kas. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021.
- Tansel, Fevziye Abdullah. “İsmâil Safâ”. *Türk Ansiklopedisi XX*. (1972), 311.
- Tarım, Rahim. *Mehmed Rauf'un Anıları*. İstanbul: Özgür Yayınları, 2001.
- Tevfik Fikret, *Bütün Eserleri/Eleştirel Basım*. haz. Nâzım Hikmet Polat. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021.
- Tokgöz, Ahmet İhsan. *Bâbiâli Yokuşu'ndan Portreler*. haz. Necati Tonga. Ankara: Çolpan Kitap, 2020.
- Tokgöz, Ahmet İhsan. *Matbuat Hatıralarım*. haz. Necati Tonga. Ankara: Çolpan Kitap, 2020.
- Uşaklıgil, Halid Ziya. *Kırk Yıl*. haz. Nur Özlem Akın. İstanbul: Özgür Yayınları, 2014.

